

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Αν ορίσουμε τη standard γλώσσα ως τη ναυμοποιημένη από το κράτος ποικιλία η οποία διαχωρίζεται από τις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους, δεχόμαστε ότι η τυποποίηση (standardisation) είναι μια διαδικασία κωδικοποίησης της standard μέσω γραμματικών και λεξικών, που διαδίδεται από φορείς όπως η εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Συνδεόμενη στενά με τη standard είναι η νόρμα, δηλαδή η χρήση της γλώσσας που προβάλλεται ως «ορθή» και περιβάλλεται συγχρόνως με κύρος, ώστε να ακολουθείται το αισθητικό και κοινωνικοπολιτιστικό ιδεώδες της κοινωνικής ομάδας που κατέχει εξουσία. Η νόρμα μπορεί να διαφοροποιείται σε ορισμένα σημεία από τη standard.

Οριζόμενη με τον τρόπο αυτό η standard, μπορεί να νομιμοποιεί την ανισότητα απέναντι στις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους, δεν συνεπάγεται όμως ότι ανάγεται υποχρεωτικά σε κανονιστικό πρότυπο ουδετεροποιημένο και αποστασιοποιημένο από τις συνθήκες γλωσσικής επικοινωνίας. Σε ποιο βαθμό η γραμματική τυποποίηση μπορεί να περιλάβει λειτουργικά διαφοροποιημένες χρήσεις, άρα να ανιστά πολύ περισσότερο περιγραφή παρά ρύθμιση της γλωσσικής πρακτικής, αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα.¹

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το γραμματικό πρότυπο, συνδεόμενο με κοινωνικά και θεσμικά προσδιορισμένες περιστάσεις επικοινωνίας (π.χ. σχολείο), απηχεί τη νομιμοποιημένη, επικυρωμένη κοινωνικά εικόνα της υφιστάμενης αντικειμενικά γλωσσικής πρακτικής. Ενώ η γλωσσική πρακτική υπακούει σε κανονικότητες, που αποτελούν αντικείμενο παρατήρησης, το γραμματικό πρότυπο, επιφέροντας αξιολογική κατηγοριοποίηση των γλωσσικών δεδομένων (δόκιμο/αδόκιμο, ορθό/λάθος κλπ.), οδηγεί στη διατύπωση κανόνων, που υποκαθιστούν τις κανονικότητες της γλωσσικής πρακτικής. Αυτή η επικάλυψη των κανονικότητων από κανόνες παράγει μια διαρκή σύγκρουση, που επιβάλλεται από τη λειτουργία της ίδιας της κοινωνικής δομής (Berrendonner 1988).² Αυτό που διαφοροποιεί κυρίως το γραμματικό πρότυπο από τη γλωσσική πρακτική είναι η απουσία ή η περιθωριοποίηση των παραλλαγών, ο εξοβελισμός ή ο περιο-

1. Βλ. τις απόψεις της François-Geiger (1991) για περιγραφή της standard με βάση τις παρατηρούμενες συχνότητες των λειτουργικών δεδομένων και του Gagne (1983) για μια λειτουργική προοπτική της διδασκαλίας της standard που να συνδυάζει γνώση του γλωσσικού κώδικα και γνώση της χρήσης του ανάλογα με την περίπτωση επικοινωνίας. Για διεξοδική και από πολλές πλευρές πραγμάτευση των σχέσεων γλωσσικής πρακτικής —standard— νόρμας, παραπέμπουμε στα συλλογικά έργα Bédard & Maurais, επιμ. 1983 και Schoeni, Bronckart & Perrenoud, επιμ. 1988.

2. Το πρότυπο, η ρυθμιστική γλωσσική κατασκευή, αποτελεί μια «ήπια παραχάραξη» της γλωσσικής πρακτικής (Berrendonner 1988, 44). Βλ. τα συμπεράσματα του άρθρου: «La maîtrise pratique d'une langue naturelle passe par celle d'une double structuration: régularités pratiques objectives (S1) et règles normatives (S2), qu'il importe et de distinguer soigneusement les unes des autres, et de prendre toutes deux en considération. S1 est préalable à S2, qui n'en est qu'une superstructure. Il ne saurait donc y avoir d'apprentissage efficace des catégories normatives avant (ou sans) l'intériorisation des structures variationnelles objectives» (Κατέχω στην πράξη μια φυσική γλώσσα σημαίνει κατέχω τις αντικειμενικές κανονικότητες που τη διέπουν (Διάρθρωση 1) όσο και τους κανόνες που τη ρυθμίζουν (Διάρθρωση 2). Η Δ1 πρέπει να διακρίνεται προσεκτικά από τη Δ2 και να λαμβάνονται και οι δύο υπόψη. Η Δ1 προηγείται της Δ2, της οποίας αποτελεί μια υπερδομή. Δεν θα ήταν λοιπόν δυνατή η αποτελεσματική εκμάθηση των ρυθμιστικών κανόνων πριν (ή χωρίς) την εσωτέρευση της αντικειμενικά διαφοροποιημένης δομής της γλώσσας) (ό.π., 61).

ρισμός της ποικιλότητας [variation]. Ο θεσμικός μετα-λόγος κατασκευάζει γενικά μια εικόνα της φυσικής γλώσσας μονολιθική, ομοιογενή, αμετάβλητη. Ο ομιλητής καλείται λοιπόν να κατέχει τη γνώση της ποικιλότητας και παράλληλα τη γνώση του προτύπου, που περιορίζει και ρυθμίζει την ποικιλότητα. Εφόσον από την κατοχή της πρότυπης γλώσσας εξαρτάται η κοινωνική εικόνα του, η δημόσια αξιολόγησή του, τότε η επιλογή μιας παραλλαγής θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προϊόν συμβιβασμού μεταξύ της απαίτησης για προσαρμογή στις κοινωνικές συμβάσεις και της απαίτησης για προσαρμογή στις πρακτικές ανάγκες της λεκτικής ανταλλαγής.³

ΕΛΛΗΝΙΚΗ STANDARD — ΛΟΓΙΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ

Όπως έχει υποστηριχθεί με βάση μελέτες corpus (βλ. Ιορδανίδου 1996), η γραμματικά περιγραφόμενη standard [κοινή] νεοελληνική —επίσημη σχολική γραμματική, αναπροσαρμογή της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη— αποκλίνει, στον τομέα της μορφολογίας, σε αρκετά σημεία από τη γλωσσική πρακτική. Αν εξαιρέσουμε περιπτώσεις όπως των ρημάτων σε -άω/ώ,⁴ η απόκλιση αφορά συνήθως την άγνοια ή περιθωριοποίηση *λόγιων σχηματισμών*, πράγμα που ερμηνεύεται αν λάβουμε υπόψη ότι η εργασία του Τριανταφυλλίδη στην οποία βασίζεται (*Μεγάλη Γραμματική*, 1η έκδ. 1941) εκπονήθηκε σε περίοδο διγλωσσίας, πολεμικής αντιπαράθεσης καθαρεύουσας (ισχυρής ποικιλίας)-δημοτικής (ασθενούς ποικιλίας), και επομένως βασικός στόχος ήταν η περχάραξη της ταυτότητας της δημοτικής με όσο το δυνατόν σαφέστερη οριοθέτηση ως προς την καθαρεύουσα.

Με δεδομένη πλέον (από το 1976) την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του νεοελληνικού κράτους, η γραμματική καλείται να αντιμετωπίσει το ζήτημα της σχέσης με την ποικιλότητα της γλωσσικής πρακτικής κάτω από διαφορετικές συνθήκες, στα πλαίσια της τυποποίησης ισχυρής και όχι ασθενούς ποικιλίας. Το ερώτημα που τίθεται —και είναι καθοριστικής σημασίας για την τυποποίηση της σύγχρονης νεοελληνικής— αφορά τη *διαχωριστική γραμμή μεταξύ λόγιων «επιβιώσεων» ενταγμένων στη standard και λόγιων στοιχείων μη ενταγμένων σε αυτή*. Στην πρώτη περίπτωση η επιλογή τους μπορεί να αποτελεί τη μοναδική λύση σε μορφολογικά (ή άλλα) αδιέξοδα ή να συνιστά υφολογικού τύπου διάκριση, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η επιλογή τους λειτουργεί σε επίπεδο νόρμας και μπορεί να συνιστά διαφοροποίηση υπέρ μιας λόγιας ποικιλίας με ιδεολογική σηματοδότηση παρόμοια με της καθαρεύουσας.⁵ Θα επιχειρή-

3. «La standardisation des comportements linguistiques est partie intégrante de l'organisation sociale, indépendamment de la description ou de l'interprétation que peuvent en faire les observateurs, anthropologues, sociologues ou linguistes». (Η τυποποίηση της γλωσσικής συμπεριφοράς αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής οργάνωσης ανεξαρτήτως της περιγραφής ή της ερμηνείας της που γίνεται από τους παρατηρητές, τους ανθρωπολόγους, τους κοινωνιολόγους ή τους γλωσσολόγους) (Corbett 1983, 301). Στο ίδιο άρθρο διακρίνεται με ιδιαίτερα επιτυχημένο τρόπο η τυποποίηση από τον καθαρισμό [purisme], που δεν νομιμοποιεί απλώς μια κυρίαρχη ποικιλία αλλά τη μεταβάλλει σε ιερά και καθγιασμένα αντικείμενα, παράγοντας το ακραίο αντίθετό του, δηλαδή την άρνηση κάθε κοινωνικού ελέγχου πάνω στη γλώσσα [sacraliser un usage έναντι seculariser l'usage].

4. Οι τύποι σε -άει, -άμε, -άν του ενεστώτα και -αγα του παρατατικού περιθωριοποιήθηκαν από τον Τριανταφυλλίδη ως απαντώνται μόνο στη λογοτεχνία (1941, 338). Στη σχολική γραμματική αναφέρονται σε υποσημείωση αλλά δεν σχολιάζονται. Η περίπτωση αποτελεί προφανή ισοπέδωση της υφολογικής ποικιλίας (βλ. Ιορδανίδου 1996).

5. Βλ. την ανάλυση των Δελβερούδη-Μοσχονά (1997) για την πρακτική του καθαρισμού της γλώσσας στη σημερινή Ελλάδα, με βάση corpus επιστολών και επιφυλλίδων σε εφημερίδες και περιοδικά, που διαπιστώνει τάση επιστροφής σε πρότυπα της καθαρεύουσας αλλά με ήπιο και μετριαστικό τρόπο και με έντονη αντίδραση σε αυτά. Στα άρθρα αντιδιαστέλλεται το ξενοφθικό, συντηρητικό και αρχαϊστικό προφίλ του σύγχρονου καθαρισμού από το εθνογραφικό-γεωγραφικό και αισθητικό καθαριστικό προφίλ του δημοτικισμού.

σουμε να απαντήσουμε με συγκεκριμένα παραδείγματα από το ρηματικό σύστημα.

Έχοντας διαμορφώσει, με βάση μελέτες corpus (βλ. Ιορδανίδου 1996 για τη σχετική βιβλιογραφία), μια εικόνα για τις περιοχές κλίσης των ρημάτων που είναι επιδεκτικές σε λόγιους σχηματισμούς (σχεδόν ολοκληρωτικά αγνοούμενες από τη γραμματική και προβληματικά περιγραφόμενες από τα λεξικά), μελετήσαμε τους τρόπους με τους οποίους χειρίζονται οι επιστολογράφοι σε εφημερίδες⁶ αυτές τις περιπτώσεις, δηλαδή μελετήσαμε τις γλωσσικές επιλογές σε ύφος υψηλής επιστημότητας, άρα αναμενόμενης ευθυγράμμισης με αυτό που θεωρούν οι ομιλητές γλωσσικό πρότυπο.

Οι λόγοι σχηματισμοί του παθητικού παρατατικού ορισμένων ρημάτων σε -ούμαι (π.χ. *εστερείτο, εστερούντο*) επιβιώνουν έναντι της προβληματικής γραμματικής κλίσης -ούμουν, -ούσουν, -ούμαστε, -ούσατε, από την οποία διασώζεται στη γλωσσική πρακτική ουσιαστικά μόνο το γ' εν. και πληθ. -ούνταν (*στερούνταν*). Για αρκετά από τα ρήματα σε -ούμαι η γλωσσική πρακτική έχει καθιερώσει παρατατικό σε -όμουν (π.χ. *αρνιόμουν*) ή σε -όμουν (π.χ. *προσποιόμουν*). Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. των ρημάτων σε -ύμαι, η επιλογή των λόγιων τύπων φαίνεται υποχρεωτική (*διερωτάτο, διερωτώντο*). Η εμφάνιση του λόγιου κλιτικού τρόπου στον παθητικό παρατατικό και άλλων κατηγοριών ρημάτων συνιστά περιθωριακό φαινόμενο: *ανεφέρετο, ευρίσκετο* (*Το Βήμα*, 29 Σεπτεμβρίου 1995), *εγίνετο, διαμορφώνετο* (*Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 24 Νοεμβρίου 1996).

Η παρουσία λόγιων τύπων στο α' και β' πληθυντικό του παθητικού ενεστώτα ελάχιστα ρημάτων, όπως τα σύνθετα με το *τίθεμαι* και το *ίσταμαι* (π.χ. *εκτιθέμεθα, εκτίθεσθε, καθιστάμεθα, καθίστασθε*), φαίνεται ότι αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο. Τύποι όπως *συγκρινόμεθα* (*Το Βήμα*, 19 Νοεμβρίου 1995), *κατηγορείσθε, αιφνιδιάζεσθε* (*Τα Νέα*, 4 Ιανουαρίου 1997) είναι σπάνιοι.

Η διάδοση της *εσωτερικής αύξησης*, που αποτελεί σχεδόν αποκλειστική επιλογή για πολυπληθή κατηγορία ρημάτων, του τύπου *εκδίδω, επιτρέπω, περιφέρω*, ή εναλλακτική επιλογή υφολογικά προσδιορισμένη, π.χ. *παρήγγελα-παράγγελα*, δεν φαίνεται να συνδέεται με τη σποραδική εμφάνιση άτονης αύξησης, όπως *απεφόισα* (*Το Βήμα*, 5 Νοεμβρίου 1995), *κατεδίκασε* (*Η Καθημερινή*, 26 Νοεμβρίου 1996).⁷

Η παρουσία των συμφωνικών συμπλεγμάτων *χθ, φθ* στον παθητικό αόριστο ορισμένων ρημάτων (*εντάχθηκα, παραπέμφθηκα*) φαίνεται να οδηγεί σε τάση επέκτασης, σε επίσημο ύφος, της χρήσης λόγιου συμπλέγματος (*σθ*) και στα ρήματα σε -ίζω, -άζω.⁸ Στο corpus γραμμάτων αναγνωστών τύποι όπως *ονομάσθηκα, συσκευάσθηκα*,

6. Το υλικό περιλαμβάνει περίπου 700 επιστολές από σαράντα δύο φύλλα των εφημερίδων *Το Βήμα*, *Ελευθεροτυπία*, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, *Η Καθημερινή*, περιόδου από Σεπτέμβριο 1995 μέχρι Ιανουάριο 1996, και ογδόντα τέσσερα φύλλα των εφημερίδων *Το Βήμα*, *Ελευθεροτυπία*, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* και *Τα Νέα*, περιόδου από Σεπτέμβριο 1996 μέχρι Ιανουάριο 1997.

7. Η πρόβλεψη του Τριανταφυλλίδη ήταν ότι θα αχρηστευτεί γενικά η ρηματική αύξηση: «Η τάση ν' αχρηστευτεί η αύξηση, χρονική αλλά και συλλαβική, και να μείνει αμετάβλητο το ρηματικό θέμα, τροποποιημένο κατά την ανάγκη από τις προσωπικές μόνο καταλήξεις, δείχνεται περισσότερο σύμφωνη με τη γενική τάση της ελληνικής γλώσσας» (1936, 214). Αργότερα όμως παρατηρεί την αντίσταση σύνθετων λόγιων ρημάτων: «Αιουτοίς que ces formes savantes sont rebelles au canon» (1949, 228). Βλ. και το χαρακτηριστικό τίτλο άλλου άρθρου του στον ίδιο τόμο: «Η δυναμικότητα των ασυμμόρφωτων λόγιων τύπων».

8. Η διάκριση λόγιων (*χθ, φθ, σθ* κλπ) και λαϊκών (*χτ, φτ, στ* κλπ) συμπλεγμάτων (Τριανταφυλλίδη 1941, 84-87), όπως επισημαίνει ο Χαρολαμπόπουλος (1985), βασίζεται σε διαχρονικά κριτήρια, τα οποία δεν μπορούν να οδηγήσουν στη διατύπωση κανόνων σε συγχρονικό επίπεδο: «Συγχρονικά έχουμε να κάνουμε με μια διαμορφωμένη κατάσταση, την οποία πρέπει να αναλυσουμε με όρους συγχρονικούς. Θα οδηγηθούμε δηλ στην εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων, αν παρατηρήσαμε προσεκτικά τη χρήση, η οποία και μόνη προσδιορίζει το είδος των συμπλεγμάτων και τη συχνότητα με την οποία χρησιμοποιούνται».

σχολιάσθηκε, εμπλουτίσθηκε κλπ. εμφανίζονται με κάποια σχετική συχνότητα, αλλά δεν φαίνεται να κυριαρχούν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του λόγιου σχηματισμού του παθητικού αορίστου ορισμένων ρημάτων, συνήθως σύνθετων με λόγιες προθέσεις. Στον Πίνακα 1 (Παράρτημα) συγκεντρώσαμε τα ρήματα αυτά και παραθέσαμε τους σχηματισμούς που προτείνουν τρία από τα πλέον διαδεδομένα νεοελληνικά λεξικά (Τεγόπουλου-Φυτράκη, Πατάκη και Κριαρά). Αν εξαιρέσουμε το Λεξικό Πατάκη, όπου συνήθως σχολιάζεται ή αναφέρεται και η ύπαρξη λόγιων σχηματισμών, τα άλλα δύο λεξικά περνούν από την απόλυτη σιωπή (κανένας προτεινόμενος τύπος) στην απόλυτη αμηχανία: ανσλήφθηκα/ανελήφθην αλλά παραλήφθηκα (Λεξικό Τεγόπουλου-Φυτράκη), επιλέχθηκα αλλά εκλέχθηκα, συλλέχθηκα (Λεξικό Κριαρά) κλπ. Η σύγκρουση ανάμεσα στην ανάγκη να μην υπάρξει παρέκκλιση από την επίσημη γραμματική και στην ανάγκη να αποτυπωθεί η γλωσσική πρακτική είναι εμφανής.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα, για ορισμένα από τα ρήματα αυτά είναι ισχυρός ο σχηματισμός σε -ηκα και για άλλα φαίνεται ότι η χρήση έχει επιβάλει ως ισχυρούς τους λόγιους σχηματισμούς του γ' προσώπου σε -η, -ησαν. Αν δεν εισαγάγουμε το κριτήριο της καθιέρωσης μέσω της χρήσης, δεν είναι δυνατόν να εξηγήσουμε γιατί ανθίσταται στην κανονικότητα το *συνελήφθη*, ενώ χρησιμοποιείται το *παραλήφθηκε*, γιατί το *συμπλέκομαι* δεν εμφανίζει παρά μόνο *συνεπλόκη-συνεπλόκησαν* στον αδρίστο και το *εκρήγγυμαι* μόνο *εξερράγη*, γιατί η *απεργία ανεστάλη* αλλά το *δέμα στάλθηκε*. Πιθανότατα η ισχύς της επιβίωσης λόγιων σχηματισμών να εξαρτάται από την παρουσία τους σε συγκεκριμένο γλωσσικό περιβάλλον όπου κυριαρχούσε η καθαρεύουσα (π.χ. ειδησεογραφία) και στην απουσία τους από τις καθημερινές λεκτικές ανταλλαγές. Το γεγονός ότι απαντώνται κατεξοχήν στο γ' πρόσωπο δεν είναι καθόλου τυχαίο —δείχνει ακριβώς ότι απουσιάζουν από το εγώ και το εσύ του διαλόγου και χαρακτηρίζουν κυρίως την τριτοπρόσωπη διατύπωση (Iordanidou 1993). Βλ. τα χαρακτηριστικά ακόλουθα παραδείγματα από άρθρα εφημερίδων:

Το αεροπλάνο *απήχθη* από τέσσερις αεροπειρατές.

Οι όμηροι *απήχθησαν* για λύτρα.

Η συνεδρίαση *διεξήχθη* σε κλίμα έντονων αντιπαράθεσων.

Ο πρωθυπουργός *εισήχθη* στο Ωνάσειο.

Εισήχθησαν βοοειδή από τη Βρετανία.

Πέταξαν μια χειροβομβίδα, η οποία *εξερράγη*.

Οι πυροσβεστικές δυνάμεις *επενέβησαν* αμέσως.

Δεν *κατέστη* δυνατόν να τοποθετηθεί μνημείο στη βραχονησίδα.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας *μετέβη* στο Υγείο για τσεκάπ.

Υπουργοί και βουλευτές *παρέστησαν* στο συνέδριο.

Η εταιρεία *προέβη* σε έντονη διαμαρτυρία.

Οι πρεσβευτές *προέβησαν* σε διαβήματα προς τις κυβερνήσεις.

Προήχθη στη θέση του αρεοπαγίτη.

Ο συλληφθείς *προσήχθη* στην Ασφάλεια Πατρών.

Μέλη της Ειρηνευτικής Δύναμης *συνεπλόκησαν* με τους διαδηλωτές.

Το διοξείδιο του αζώτου *υπερέβη* τα όρια επιφυλακής.

Πολλά κτίρια *υπέστησαν* μεγάλες ζημιές.

Οπωσδήποτε μια περιγραφική —και όχι ρυθμιστική— προσέγγιση της standard νεοελληνικής θα πρέπει να συμπεριλάβει τις λόγιες καθιερωμένες επιλογές αλλά με τον

κατάλληλο υφολογικό σχολιασμό και χωρίς να τις γενικεύει για όλες τις κατηγορίες ρημάτων.⁹

Η καταγραφή των παθητικών αορίστων σε -ηκα και των λόγιων παραλλαγών τους στο corpus των γραμμάτων αναγνωστών (βλ. Πίνακα 2) δείχνει ότι οι λόγιοι σχηματισμοί αποτελούν μόλις το 16%, από τους οποίους ορισμένοι δεν έχουν καθιερωμένο εναλλακτικό τύπο σε -ηκα, όπως *παρέστησαν*, *προέβη*, *υπερέβη-υπερέβησαν*, *υπέστη-υπέστησαν*. Αναφέρουμε παραδείγματα των υπόλοιπων τύπων, οι οποίοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως επιλογές μη standard: *εδιδόχθησαν*, *εγεννήθησαν*, *διετέθησαν*, *παρευρέθησαν*, *εδόθη*, *προσεκλήθησαν*, *κατεστράφη*, *εξηφανίσθη*, *απεφάνθη*, *επετελέσθη*, *απεδείχθη*, *εδημοσιεύθη*, *εκλήθη*, *εχρεώθη*, *εγράφη*, *ελύθη*, *ετηρήθη*, *προσεβλήθη* κλπ. Στα παρακάτω παραθέματα φαίνεται ενδεικτικά ο τρόπος ένταξης των λόγιων τύπων σε περιβάλλον standard (παραδείγματα 1, 2) και σε περιβάλλον καθαρεύουσας (παραδείγματα 3):¹⁰

(1) «Στη συνεδρίαση *παρέστησαν* αντιπροσωπεία της Πρωτοβουλίας Κατοίκων του Μετς και ο ιδιοκτήτης. Η δευτεροβάθμια ΕΠΑΕ επέλεξε να αγνοήσει τα πρόσθετα στοιχεία και έκρινε το σπίτι κατεδαφιστέο επιλέγοντας να μην εξεταστεί το θέμα επί της ουσίας διότι *τηρήθηκαν* οι τυπικές διαδικασίες» (Τα Νέα, 14 Δεκεμβρίου 1996).

(2) «Ο πατέρας μου, αμερικανός πολίτης, *κατεστράφη* εδώ, στον τόπο των γονιών του, και πέθανε πάμπωχος, γιατί ολόκληρη η περιουσία του *πυρπολήθηκε* από τους Γερμανούς και τα μετρητά του *κατέστησαν* "ρούβλια" εκ του λόγου της γερμανικής κατοχής» (Ελευθεροτυπία, 24 Νοεμβρίου 1995).

(3) «Την πρωίαν της 15 τρέχ. μηνός, έμπροσθεν της προτομής, που *απεκαταστάθη* εκ νέου, της αλησμόνητης ηρωίδος Λέλας Καραγιάννη-Μπουμπουλίνας *συνεκεντρώθησαν* όσοι ακόμη την ενθυμούνται προκειμένου να τιμήσουν την μνήμη της» (Η Καθημερινή, 22 Οκτωβρίου 1995).

Χαρακτηριστικό είναι, τέλος, τα παραδείγματα των λόγιων μετοχών ενεστώτα και αορίστου, οι οποίες εμφανίζονται σπάνια (ως μετοχές, γιατί ως επίθετα είναι πιο συνηθισμένες, π.χ. *ενδιαφέρων*) και αποκλειστικά σχεδόν σε επίσημο ύφος λόγου. Οι μετοχές αυτές αποτελούν απλώς επιλογές λεξιλογίου και όχι ισοδύναμους τύπους με τις μετοχές σε -οντας, -όμενος και -μένος σε επίπεδο συστήματος της κοινής νεοελληνικής, με την έννοια ότι δεν έχουν αντίστοιχες μορφολογικές και σημασιολογικές ιδιότητες.¹¹ Στο corpus των γραμμάτων αναγνωστών βρίσκουμε παραδείγματα όπως «ως *επιλεγείσα* διαδικασία κίνησης της ποινικής δίωξης» (Ελευθεροτυπία, 22 Νοεμβρίου 1995) ή «*στους αποφασιζόντες* για λογαριασμό όλων των δημοτών άρχοντές μας» (Ελευθεροτυπία, 18 Ιανουαρίου 1996), που αποτελούν σποραδικά φαινόμενα.

9. Το γεγονός ότι οι λόγιοι σχηματισμοί επιβιώνουν ή κυριαρχούν σε ορισμένες περιπτώσεις, και κυρίως σε επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας, μην υπακούοντας σε αρχές κανονικότητας που θέτει γενικά η γλωσσική πρακτική, ερμηνεύεται στα πλαίσια μιας κοινωνιογλωσσολογικής θεώρησης, όπου, εφόσον το γλωσσικό πρότυπο χρησιμεύει και ως μηχανισμός διακρίσεων, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από σχετικό βαθμό δυσκολίας και πολυπλοκότητας —όσο πιο πολύπλοκα σχήματα, τόσο μεγαλύτερο κύρος αποκτά αυτός που τα κατέχει (βλ. Bergendorfer 1988).

10. Σε σύνολο 700 επιστολών μόνο δώδεκα θα μπορούσαν να θεωρηθούν γραμμένες σε καθαρεύουσα, τέσσερις στην Καθημερινή (πολλές αναλογικά με το μέγεθος του δείγματος —έικοσι τέσσερις επιστολές), τέσσερις στο Βήμα και τέσσερις στην Ελευθεροτυπία.

11. Βλ. για διαχρονική και συγχρονική εξέταση της μετοχής στην ελληνική γλώσσα Iordanidou 1985 και για συγχρονικές μελέτες corpus Iordanidou 1985: Ργδα 1988.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανίχνευση της σχέσης γραμματικού-λεξικογραφικού προτύπου και γλωσσικών επιλογών των ομιλητών στον ιδιαίτερα ευαίσθητο τομέα των λόγιων σχηματισμών στο ρηματικό σύστημα μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει σημαντική απόκλιση. Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, οι οποίες προαναφέρθηκαν, οι λόγιες επιλογές αποτελούν τους μοναδικούς ή τους ισχυρούς τύπους ή ισοδύναμους τύπους με υφολογικό προσδιορισμό. Η άγνοια ή η περιθωριοποίησή τους δεν συνιστά, κατά την άποψή μας, πρόσπιση της φυσιολογίας της δημοτικής έναντι του κινδύνου επαναφοράς της καθαρεύουσας ή του κινδύνου καθιέρωσης μιας μεικτής γλώσσας, αλλά υποδεικνύει ρυθμιστική στάση, που στρέφεται κατά της αναγνώρισης της ποικιλότητας. Η μελέτη λόγου σε συνθήκες υψηλής επιστημότητας έδειξε ότι οι ομιλητές οριοθετούν συστηματικά και με παρατηρήσιμη κανονικότητα τις λόγιες επιλογές και δεν τις ανάγουν σε συνολικές μορφολογικές δυνατότητες. Η μορφολογία του παρατατικού των ρημάτων σε -μαι δεν επηρεάζεται από την αποδοχή των λόγιων καταλήξεων -έιτο, -ούντο ορισμένων ρημάτων σε -ούμαι. Η εσωτερική αύξηση δεν απειλεί την ατόνη αύξηση. Τα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα εμφανίζονται σε συγκεκριμένα ρήματα και σε ορισμένο ύφος λόγου. Ο παθητικός αόριστος σε -ηκα δεν υποκαθίσταται από τη λόγια κλίση παρά μόνο σε πολύ περιορισμένες περιπτώσεις.

Η τάση για υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης λόγιων σχηματισμών φαίνεται να διαφοροποιεί τη νόρμα από τη standard νέα ελληνική, αλλά αυτό πρέπει να μελετηθεί με ευρύτερο και αντιπροσωπευτικότερο corpus.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- ΒΕΔΑΡΔ, Ε. & J. MAURIS, επιμ. 1983. *La norme linguistique*. Montréal: Gouvernement du Québec.
- BERRENDONNER, A. 1988 Normes et variations. Στο *La langue française est-elle gouvernable?*, επιμ. G. Schoeni, J.-P. Bronckart & P. Perrenoud, 43-62. Neuchâtel & Παρίσι: Delachaux & Niestlé.
- CORBEIL, J.C. 1983. Éléments d'une théorie de la régulation linguistique. Στο ΒΕΔΑΡΔ & MAURIS 1983, 281-303.
- ΔΕΛΒΕΡΟΥΔΗ, Ρ. & Σ. ΜΟΙΧΟΝΑΣ. 1997. Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού. *Σύγχρονα Θέματα* 62:79-91.
- FRANÇOIS-GEIGER, D. 1991. Η έννοια της νόρμας στη γλωσσολογία. Στο *Θέματα κοινωνικής και θεωρητικής γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Καβουκόπουλος, Τ. Κόγος, Γ. Μαγουλάς, Α. Μανουσοπούλου & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου, 39-50. Αθήνα: Νεφέλη.
- GAGNÉ, G. 1983. Norme et enseignement de la langue maternelle. Στο ΒΕΔΑΡΔ & MAURIS 1983, 463-509.
- ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ, Α. 1998. Standard κοινή νεοελληνική: απόπειρα καθορισμού. Στο «Ισχυρές»-«ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά Ημερίδας, Θεσσαλονίκη 25 Απριλίου), 139-147. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ, Α. 1985. La diglossie en Grèce: étude d'un cas précis, le participe. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Paris vii, Dpt. de Recherches Linguistiques.
- . 1993. La norme grammaticale et la pratique langagière: remarques sur la morphologie du passif en grec moderne. *Cahiers Balkaniques* 19:197-206.
- ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε. 1995. *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- RYDA, S. 1988. *Present and aorist participles in contemporary Greek newspapers*. Στο *Στοκχόλμη: Dissertationes Neohellenicae Universitatis Stockholmiensis*.

- SCHOENI, G., J.-P. BRONCKART & P. PERRENOUD, επιμ. 1988. *La langue française est-elle gouvernable? Normes et activités langagières*. Neuchâtel-Paris: Delachaux & Niestlé.
- ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ. 1991. Αθήνα: Πατάκης.
- ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ-ΦΥΤΡΑΚΗΣ. 1989. *Ελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Αρμονία.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1936] 1963. Η ελληνική αύξηση, ο κλωνισμός της και το Εσχώρισμα των ομόηχων ρηματικών τύπων. Στο *Άπαντα*, 2ος τόμ., 206-215. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Ν.Ε. Σπουδών.
- . [1941] 1978. *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Ν.Ε. Σπουδών.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1949] 1963. Influence de la morphologie savante sur le néo-grec. Στο *Άπαντα*, 2ος τόμ., 226-233. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Ν.Ε. Σπουδών.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Α. 1985. Τα συμφωνικά συμπλέγματα της νέας ελληνικής. *Γλωσσολογία* 4:47-62.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΤΥΠΩΝ ΣΕ ΛΕΞΙΚΑ

	Λεξικό Τ.-Φ.	Λεξικό Πατάκη	Λεξικό Κριαρά
[αν-ΑΓΟΜΑΙ]	-	ανάχθηκα*	-
[απάγομαι]	-	απάχθηκα*	-
[εισάγομαι]	-	εισάχθηκα*	-
[εξάγομαι]	-	εξάχθηκα*	-
[παράγομαι]	-	παράχθηκα*	παράχθηκα
[προάγομαι]	λόγ. προήχθην	(προάχθηκα)*	-
[προσάγομαι]	-	(προσάχθηκα)*	-
[υπάγομαι]	-	υπάχθηκα*	-
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[αντ-ΑΛΛΑΣΣΟΜΑΙ]	ανταλλάχτηκα	ανταλλάχτ(χθ)ηκα*	-
[απαλλάσσομαι]	απαλλάχτηκα	απαλλάχτ(χθ)ηκα*	απαλλάχτηκα
[μεταλλάσσομαι]	μεταλλάχτηκα	(δεν υπάρχει)	
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[επεμ-ΒΑΙΝΩ]	επενέβην	επέμβηκα*	-
[παραβαίνω]	παρέβην	παρέβηκα*	-
[παρεμβαίνω]	παρενέβην	παρέμβηκα*	παρενέβην
[προβαίνω]	προέβην	-	-
[συμβαίνει]	συνέβη	συνέβη(κε)	συνέβη, συνέβησαν/συνέβηκαν
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν-	
[συν-ΘΛΙΒΟΜΑΙ]	-	συνθλίφτηκα*	-
		*σημ. συνεθλίβη	
[καθ-ΙΣΤΑΜΑΙ]	κατέστην	-*	-
[παρίσταμαι]	-	-*	-
[συνίσταμαι]	-	συστάθηκα	-
[υφίσταμαι]	-	-*	-
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[υπο-ΚΛΕΠΤΟΜΑΙ]	-	υποκλάπηκα	-
[ΛΑΜΒΑΝΟΜΑΙ]	-	-*	(δεν υπάρχει)
[αναλαμβάνομαι]	αναλήφθηκα/ ανελήφθην	αναλήφθηκα	αναλήφθηκα/ (λαϊκ.) αναλήφτηκα
[αντιλαμβάνομαι]	αντιλήφθηκα	αντιλήφθηκα	αντιλήφθηκα
[διαλαμβάνομαι]	διηλήφθην	-	-
[επιλαμβάνομαι]	επιλήφθηκα (Κ) επελήφθην	(δεν υπάρχει)	(δεν υπάρχει)

[καταλαμβάνομαι]	καταλήφθηκα	καταλήφθηκα	καταλήφθηκα
[παραλαμβάνομαι]	παραλήφθηκα	παραλήφθηκα	-
[περιλαμβάνομαι]	περιελήφθην/ περιλήφτηκα	περιλήφθ(φτ)ηκα	-
[προσλαμβάνομαι]	προσελήφθην/ προσλήφτηκα	προσλήφθηκα	-
[συλλαμβάνομαι]	συνελήφθην	-*	-
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[εκ-ΛΕΓΟΜΑΙ]	εκλέχτηκα	εκλέχθ(χτ)ηκα*	εκλέχτηκα
[επιλέγομαι]	επιλέχτηκα	επιλέχθ(χθ)ηκα*	επιλέχθηκα
[περισυλλέγομαι]	-	περισυλλέχθ(χτ)ηκα*	-
[συλλέγομαι]	συλλέχτηκα	συλλέχθ(χτ)ηκα*	συλλέχτηκα
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[εμ-ΠΛΕΚΟΜΑΙ]	ενεπλέχθην/ ενεπλάκην	-*	-
[περιπλέκομαι]	περιπλέχτηκα	περιπλέχτηκα*	περιπλέχτηκα
[συμπλέκομαι]	συμπλέχτηκα/ συμπλόκηκα	-*	συμπλέχτηκα
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[ΠΛΗΤΤΟΜΑΙ]	-	(πλήγηκα)*	-
		*σημ. επλήγη	
[εκ-ΡΗΓΝΥΜΑΙ]	εξερράγην	-*	εξερράγη (λόγ.)
		*σημ. εξερράγη	(πρδ. διερράγησαν)
[δια-ΡΗΓΝΥΟΜΑΙ]	διερρήχθην/ διερράγην	-	
[εκ-ΤΡΕΠΟΜΑΙ]	εκτράπηκα	εκτράπηκα	εξετράπηκα (λόγ.)
[συν-ΤΡΙΒΟΜΑΙ]	συντρίφτηκα	συντρίφτηκα*	συντρίφθηκα
		*σημ. συνετρίβη	
[ανα-ΣΤΕΛΛΟΜΑΙ]	αναστάληκα/ ανεστάλην	αναστάληκα*	ανεστάλη (λόγ.)
[αποστέλλομαι]	αποστάληκα	αποστάληκα*	(δεν υπάρχει)
[διαστέλλομαι]	διαστάληκα	διαστάληκα*	-
[καταστέλλομαι]	καταστάληκα	-*	-
[συστέλλομαι]	συστάληκα	-*	-
		*σημ. για λόγ. -η, -ησαν	
[συγ-ΧΑΙΡΩ]	συγχάρηκα	συγχάρηκα	συγχάρηκα
[ΨΑΛΛΟΜΑΙ]	-	ψάλθ(θ)ηκα*	-
		*σημ. εψάλθ	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΤΥΠΩΝ ΣΕ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

	ΤΟ ΒΗΜΑ	
10/9/95 - 21/1/96	-ηκα 54	-ην (-η, -ησαν) 15
22/8/96 - 15/12/96	-ηκα 84	-ην (-η, -ησαν) 7
	ΤΑ ΝΕΑ	
14/9/96 - 23/1/97	-ηκα 60	-ην (-η, -ησαν) 12
	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	
10/9/95 - 20/1/96	-ηκα 76	-ην (-η, -ησαν) 9
15/9/96 - 1/2/97	-ηκα 85	-ην (-η, -ησαν) 29
	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	
24/9/95 - 26/11/96	-ηκα 15	-ην (-η, -ησαν) 1
	σύνολο: 384 [84%]	σύνολο: 73 [16%]

ANNA ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ

PROBLÈMES DE STANDARDISATION DU GREC MODERNE

DÉFINITIONS PRÉLIMINAIRES

Si l'on définit la *langue standard* comme la variété de langue légitimée par l'État, distincte des dialectes géographiques et sociaux, on admettra que la standardisation est un processus de codification du standard par l'intermédiaire de grammaires et de dictionnaires, diffusé par des acteurs de la vie sociale tels que le système éducatif et les mass media. Au standard se trouve étroitement liée la *norme*, c'est-à-dire l'usage de la langue présenté comme « correct » et auréolé d'autorité, correspondant à l'idéal esthétique et socioculturel du groupe social qui détient le pouvoir. La norme peut différer sur certains points du standard.

Ainsi définie, la langue standard est susceptible de justifier une certaine inégalité par rapport aux dialectes géographiques et sociaux ; mais cela ne veut pas dire qu'elle soit élevée obligatoirement au rang de modèle réglementaire, doté d'une sorte de neutralité et de distance par rapport aux conditions de la communication linguistique. Dans quelle mesure la standardisation grammaticale peut-elle englober sur le plan fonctionnel des usages diversifiés, et donc constituer une description plutôt qu'une normalisation de la pratique linguistique ? C'est là une question fondamentale.¹

On pourrait dire que le modèle grammatical, lié à des circonstances de communication socialement et institutionnellement prédéterminées (l'école par exemple), reflète l'image légitimée et ratifiée sur le plan social de la pratique linguistique qui existe objectivement. Tandis que la pratique linguistique obéit à des régularités qui sont un objet d'observation, le modèle grammatical, qui apporte une classification axiologique des faits linguistiques (admis/non admis, correct/faux, etc.), mène à la formulation de règles qui se substituent aux régularités de la pratique linguistique. Cette récupération des régularités par des règles entraîne un conflit permanent, imposé par le fonctionnement même de la structure sociale (Berrendonner 1988).² Ce qui différencie essentiellement le modèle grammatical de la pratique linguistique, c'est l'absence ou la marginalisation des variantes linguistiques, le rejet ou la restriction de la variation. Le métadiscours institutionnel fabrique en général une image monolithique, homogène, immuable, de la langue naturelle. Le locuteur est donc appelé à connaître la variation tout autant que le modèle qui limite et réglemente la variation. Dans la mesure où son ima-

1. Voir les points de vue de D. François-Geiger (1991) concernant la description du standard sur la base des fréquences observées à propos des données fonctionnelles, et de G. Gagné (1983) pour une perspective fonctionnelle de l'enseignement du standard, combinant connaissance du code linguistique et connaissance de son usage en fonction de la situation de communication. Pour une étude détaillée et diversifiée des rapports entre pratique linguistique, standard et norme, nous renvoyons aux ouvrages collectifs de E. Bédard & J. Maurais 1983, et de G. Schoeni, J.-P. Bronckart & P. Perrenoud 1988.

2. Le modèle, la construction linguistique normative, est une « contrefaçon bénigne » de la pratique linguistique (Berrendonner 1988, 44). Voir les conclusions de l'article : « La maîtrise pratique d'une langue naturelle passe par celle d'une double structuration : régularités pratiques objectives (S1) et règles normatives (S2), qu'il importe de distinguer soigneusement les unes des autres, et de prendre toutes deux en considération. S1 est préalable à S2, qui n'en est qu'une superstructure. Il ne saurait donc y avoir d'apprentissage efficace des catégories normatives avant (ou sans) l'intériorisation des structures variationnelles objectives ».